

La fam de terra dels fabricants de Barcelona. El Cas d'Erasmè de Gònima al Baix Llobregat 1790-1821

M. Luz Retuerta Jiménez

Sant Feliu de Llobregat: Edicions del Llobregat, 2010.

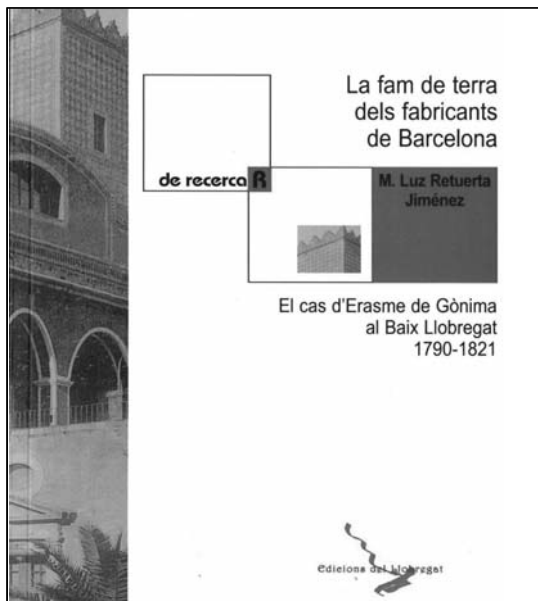
Presentació al Palau Falguera de Sant Feliu de Llobregat. 14-3-2011

FRANCESC VALLS

He cregut convenient dividir la meua intervenció en tres apartats. En primer lloc, explicaré la lectura que jo he fet del llibre de la Mari Luz. Perquè els llibres no diuen per a tothom el mateix. Els bons llibres permeten múltiples nivells de lectura. I com que aquest n'és un, és possible que segons els propis interessos, cada lector pugui fer-ne la seva lectura particular. En segon lloc, repassaré algunes qüestions que per mi cal destacar d'aquest treball sobre Gònima. Finalment m'agradaria acabar reivindicant la microhistòria, els estudis de cas, moltes ve-gades poc reconeguts per la història suposadament "gran".

I. El llibre té un protagonista: Erasmè de Gònima. Provenint d'una família de teixidors de lli, originària de Moià, va ser tot un self-made-man. I és que Gònima va seguir una progressió econòmica i social quasi vertiginosa. Entrà d'aprenent en una fàbrica d'indianes de les pioneres en aquesta indústria de la Barcelona de mitjan segle XVIII, la fàbrica Magarola, i molt de pressa aconseguí fer-se un lloc important a l'empresa pel fet de dedicar-se a la preparació dels tints, dels colorants que es feien servir per donar als teixits de cotó aquella viscositat que els caracteritzava. La seva progressió el portà a convertir-se ben aviat en el director de la fàbrica Magarola.

El 1784 Gònima s'independitzà i creà la seva pròpia empresa. Era aquell, un moment clau en el desenvolupament de la indústria cotonera catalana. S'acabava de sortir d'una conjuntura molt crítica creada per un conflicte internacional, la Guerra de la Independència dels

Estats Units. Fou el moment en què, segons James Thomson, Barcelona es convertí en la capital europea de la indústria cotonera. En realitat, com molt bé ha mostrat Àlex Sánchez, no n'hi havia per tant. La producció cotonera era molt més modesta del que suposava Thomson. Bona part del que Thomson havia comptabilitzat com a teixits de cotó en realitat eren teixits de lli fabricats al nord d'Europa i simplement estampats a les fàbriques d'indianes de Barcelona per ser reexped-

its després cap a les colònies espanyoles d'Amèrica. Ara bé, encara que no tot fossin teixits produïts al país, sí que és cert que l'estampació de teixits de lli va fer possible uns nivells d'activitat extraordinaris per part de fàbriques d'indianes com la d'Erasmè de Gònima. I va fer possible també dues coses més. La primera: que com a contrapartida de les exportacions de teles de lli estampades cap a les colònies americanes comencés a arribar de manera massiva cotó en floca que havia de permetre el desenvolupament d'una activitat fins aquell moment molt marginal, la filatura de cotó. Aquí Erasmè de Gònima va tenir-hi un paper important tal com ens ha ensenyat Àlex Sánchez. Però en segon lloc, el fort creixement de l'activitat dels fabricants d'indianes durant els anys vuitanta del segle XVIII va portar-los a acumular grans fortunes. I és aquí on pren tot el seu valor el llibre de Mari Luz Retuerta. Ella ens mostra quins podien ser els destins d'aquestes ingents fortunes que de cop i volta es van trobar a les mans (segurament sense quasi ni pensar-s'ho) personatges involucrats en un ram industrial que fins aleshores havia tingut un creixement més aviat modest.

El destí d'aquestes fortunes, ens explica molt bé Mari Luz, va anar en una triple direcció.

En primer lloc, s'invertiren sumes considerables en l'adquisició d'immobles a la mateixa capital amb l'objectiu d'expandir les seves activitats de tipus industrial: ampliació de la fàbrica, compres de terrenys per a l'assecatge dels teixits (el prat d'indianes per fer servir la terminologia apropiada), la millora i abelliment de la seva residència amb l'objectiu no sols de tenir més confort sinó també de mostrar la seva millora de posició a nivell econòmic.

En segon lloc es va procedir a la compra de propietat rústica fora de Barcelona. On? A Sant Feliu de Llobregat, ni gaire lluny ni gaire a prop de la ciutat. Amb quin objectiu? El de diversificar les seves fonts d'ingrés apostant per un valor segur com és la terra, però també el de poder disposar d'una segona residència per a esbarjo de la família i per fer ostentació de la nova posició social conquerida.

Finalment un darrer destí dels capitals acumulats per Gònima com a industrial i també comerciant va ser el de la inversió en la millora de les propietats rústiques, de les finques que adquirí a Sant Feliu. En aquest sentit cal esmentar inversions destinades a la plantació d'arbres fruiters o a l'extensió del regadiu, com mostra molt bé el llibre de la Mari Luz.

No ens penséssim pas que l'adquisició de propietats a Sant Feliu va ser una cosa fàcil per a Gònima. Al voltant d'aquesta qüestió és on em sembla que Mari Luz fa una aportació molt rellevant. Gònima va posar en el seu punt de mira una finca: ca n'Amigó. L'extinció de la família propietària suposo que va fer-li pensar que la cosa podia ser fàcil. Però la situació de la finca gravada per diversos llegats fets per diverses generacions dels Amigó va complicar les coses fins a un punt que suposo que en un principi no pensava Erasme de Gònima. El darrer propietari havia llegat el patrimoni a una fundació per pagar a un sacerdot perquè es dediqués a l'ensenyament dels minyons de la vila. Però a més existien altres llegats pendents de satisfer que havien fet altres avantpassats de la casa. Tot això va obrir un seguit de conflictes que van obligar Gònima a utilitzar-los sempre en favor dels seus interessos. L'estratègia desenvolupada per Gònima, molt ben explicada per la Mari Luz, va consistir a cercar l'aliança amb els sectors més populars de la vila per fer-se valer davant dels interessos del sector oligàrquic que tenien el control no sols del Consell Municipal sinó també a través d'ell de la parròquia, atès que a Sant Feliu el rector era designat pel consell municipal des de 1524. Tot aquest passatge del llibre en què s'explica el que la Mari Luz en diu la "trama" de l'accés de Gònima a la propietat de ca n'Amigó em sembla de gran interès i en alguns moments fins i tot molt novel·lesc.

Bé, el protagonista s'havia enriquit i començava a fer ostentació de la seva posició econòmica, entre d'altres, a partir de l'adquisició de diverses finques a Sant Feliu. Calia millorar també la posició social. Gònima ho va aconseguir mitjançant dos mecanismes: el disseny d'una política matrimonial que l'acostés a famílies amb una posició social més alta i amb l'ennobliment. La concessió del privilegi de noblesa va ser quasi simultani a la compra de terres a Sant Feliu.

Tot plegat, enriquiment, ennobliment, la seva conversió en gran propietari portaran Gònima a topar frontalment amb els membres dels estaments privilegiats tradicionals com molt bé es posa de manifest en els comentaris sarcàstics que fa el baró de Maldà del mateix personatge i del seu comportament. Perquè Gònima mai no serà ben vist pels nobles tradicionals i tradicionalistes com Rafael Amat. Que de cap manera se'l pot identificar ni ficar en el mateix sac de la noblesa tradicional queda de manifest quan adopta actituds condescendents o directament col·laboracionistes amb els ocupants francesos amb tot el que representaven. I que mai no deixarà de ser el que realment ell era i volia ser, un fabricant, es posà patèticament de manifest en el moment de la seva tràgica mort ocorreguda el 1821 fruit de l'explosió d'una caldera a la seva fàbrica de Barcelona.

II. L'interès d'aquest llibre va més enllà de l'interès evident que presenta el personatge. En primer lloc, ens dóna una perspectiva nova de l'activitat de Gònima mostrant-nos la seva faceta de propietari que defuig actituds rendistes i que es mostra com un innovador també en l'organització de l'explotació de les seves terres a Sant Feliu, invertint molts diners a dinamitzar l'explotació d'aquestes finques per tal d'incrementar els regadius, per exemple, o estendre el conreu dels fruiters.

També serveix per entendre millor la dinàmica social i els mecanismes de funcionament intern d'una societat com la catalana en aquest moment crucial del final de la transició d'una societat estamental cap a una societat de classes, del feudalisme al capitalisme que es diria en la terminologia marxista clàssica.

Finalment, en tercer lloc, el llibre que ens ofereix Mari Luz Retuerta serveix per incrementar encara més el coneixement que teníem sobre els diversos models de desenvolupament agrari català del segle XVIII. L'existència d'aquesta varietat de models ja havia estat posada de manifest per P. Vilar en les conclusions del volum tercer de la seva monumental Catalunya dins l'Espanya Moderna. Amb l'allau de treballs que s'han anat publicant al llarg de les tres darreres dècades del segle XX han pogut anar perfilant-se millor els trets característics d'aquests models. Però ara amb el llibre de la Mari Luz queda clar que encara ens faltava molta cosa per saber d'un d'aquests models de desenvolupament agrari català setcentista: el representat per l'agricultura peri-

urbana. És veritat que ja havia estat estudiada per Vilar, o per Badosa i, pel que fa als segles XIX i principi del XX, per Gemma Tribó. Però ara amb les aportacions de Mari Luz sobre el funcionament de l'explotació agrària santfeliuena de Gònima en sabem més.

III. Per cloure la meua intervenció m'agradaria fer una defensa del tipus d'història conreada per Mari Luz en aquest llibre.

Ben sovint la història local ha estat considerada com una disciplina de segona categoria. Menystinguda per part d'alguns historiadors, ha quedat en mans d'erudits locals amb molt bona voluntat, però amb poc ofici. Salvant notables excepcions, aquests estudis es limiten a recollir i encadenar tot un seguit d'anècdotes i fets que moltes vegades tenen poc a veure els uns amb els altres. En la història local, sovint no s'hi explica cap història. També és molt habitual la manca de contextualització. S'hi fa molt poca cosa per situar la realitat que s'està descrivint en un àmbit geogràfic més ampli que el delimitat per les fronteres estrictes del món local que es pretén estudiar. Es tracta, en definitiva, d'estudis que pretenen evocar uns esdeveniments més o menys llunyans en el temps, més que no pas explicar-los.

El cas del llibre que ens ocupa és ben diferent i demostra

que la història local ofereix unes possibilitats molts més interessants. Centrar l'atenció en un cas tan concret com el de Gònima i la seva relació amb Sant Feliu de Llobregat serveix per obtenir una visió més matisada que no una visió més general, que necessàriament és fruit d'un major grau d'abstracció. Tal com ens recordava fa poc E. Pujol en un article a la revista *Afers*, la història local ens serveix per evidenciar que la història opera amb persones i és essencialment complexa. Un microcosmos local presenta l'avantatge de ser un àmbit acotat i que, per tant, pot ser conegut amb una profunditat i un grau de precisió molt més grans que altres espais territorialment més amplis. Reduir l'escala d'observació, per tant, ens descobreix especificitats que no encaixen bé amb la interpretació general i que ens obliguen a matisar-la, però també pot posar al descobert elements interpretatius que havien passat desapercebuts o que se'ls havia considerat poc rellevants. D'aquesta manera, la història local ens pot donar les claus interpretatives d'algunes dinàmiques i processos històrics que difícilment podríem obtenir amb una anàlisi a més gran escala. Entesa d'aquesta manera, pot esdevenir una peça clau en la construcció de la història general del país.

Per tot plegat em sembla que el treball que presentem ens permet reivindicar aquest tipus d'història local ben feta que pretén, a partir del diàleg constant amb la història general,